

Vechtstreek als leverancier van Amsterdams drinkwater

J.G. Bokma
Daslook 51, 3621 RR Breukelen

Voor de oerbewoners van de oevers van de Vecht, in Breukelen zowel als elders, was de rivier nuttig als vaarwater en voor de visvangst, maar onontbeerlijk als leverancier van drink- en waswater. Tot na de Middeleeuwen was het Vechtwater van aanvaardbare kwaliteit. Daarvan getuigde onder andere de vestiging van een bierbrouwerij aan de Breukelse Vechoever.

Water uit de directe omgeving

Ook de eerste Amsterdammers hebben behoefte gehad aan goed drinkwater. Het was niet erg moeilijk om aan dat water te komen, want degenen die zich het eerst nederzetten op de plaats die naderhand Nederlands hoofdstad zou worden, vestigden zich aan de boorden van de Amstel, een rivier die in het hart van Holland ontsprong, door een belangrijk deel van het toenmalige graafschap liep en zoet water meevoerde.

Niet ver van de plaats waar de Amstel in het IJ vloaide, op de plek waar men thans het Nationaal Monument op de Dam aantreft, werd omstreeks 1270 een dam in de Amstel gelegd. Het water ten noorden daarvan ging allengs Dam-Rak heten (een rak is een breed water zonder bochten), het water ten zuiden van deze dam kreeg de naam Rak-In (een Oudhollandse term voor binnenwater). Door het leggen van de eerdergenoemde dam bleef het water van het Rak-In (vrij spoedig verbasterd tot Rokin) zoet.

Na de uitbreiding van de stad met vier burgwallen bleef het water daarvan toch zoet omdat deze vaarwegen door sluisen waren afgesloten van het IJwater. Dat het water in de grachten zuiver was, bleek uit het feit dat allerlei vissoorten er naar hartelust in rondzwommen.

In 1394 kreeg de Amsterdamse schutterij een privilege van de Amsterdamse vroedschap waarbij zij het recht kreeg te vissen in de grachten.

Toenemende behoefte aan ander water

Ook de bierbrouwers, die bij de bereiding van hun product goed water nodig hadden, haalden dit aanvankelijk uit de Amsterdamse grachten. In 1480 was het grachtwater evenwel al zodanig vervuild, dat door de bierbrouwers besloten werd niet langer gebruik te maken van het Amsterdamse grachtwater, maar het water te halen uit de Haarlemmermeer. De kwaliteit van dit water was echter niet wat ervan verwacht werd. Ze gingen naarstig op zoek naar andere en betere vindplaatsen in de wijde omgeving van Amsterdam.

In het begin van de 16de eeuw was de stad zodanig gegroeid dat men uitermate zorgzaam en zuinig moest omspringen met het beschikbare water. In 1505 liet het stadsbestuur op diverse plaatsen in de stad negen regenbakken plaatsen om de mogelijkheid tot het verkrijgen van goed drinkwater uit te breiden.

De welgestelden, die eigen huizen bewoonden, verzamelden het hemelwater in bakken in hun kelders; anderen trachtten aan water te komen door een pomp te laten slaan op hun erven.

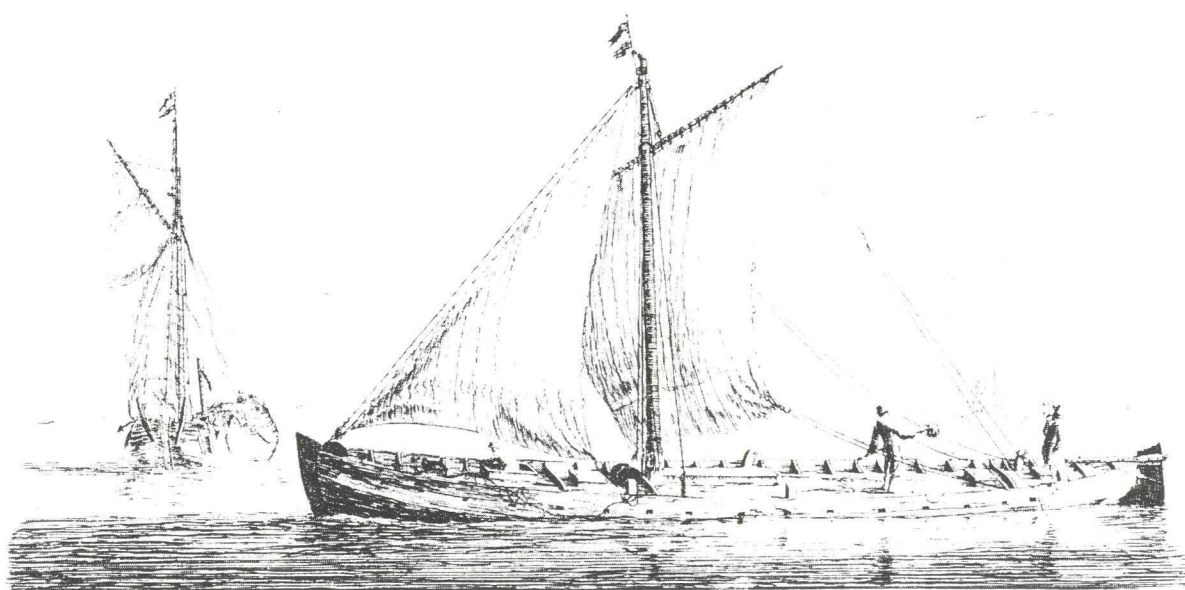
Waterschuiten

Ondanks alle strenge bepalingen en maatregelen van het stadsbestuur nam niet alleen de vervuiling hand over hand toe, maar ook de verzilting

van het grachtwater.

In de tweede helft van de 15de eeuw ontdekten de Amsterdamse bierbrouwers andere winplaatsen van bruikbaar water. Ze gingen met hun waterschuiten aanvankelijk niet verder dan Abcoude. Later bleek ook het Vechtwater uitstekend te voldoen en voer men met grote regelmaat naar Nigtevecht. Aangezien binnen Amsterdam onvoldoende drinkwater aanwezig was en water en bier de twee volksdranken bij uitnemendheid waren, werd de aanvoer van vers water voor een stad als Amsterdam, met inmiddels een inwonertal van ruim 200 000, een dringende noodzaak.

Iedere ochtend, in alle vroegte, gingen de waterschuiten vanuit Amsterdam in de richting Kockengen, Nigtevecht of Abcoude. In Kockengen schepte men water uit de Bijleveldsche Wetering, bij Nigtevecht uit de Vecht en bij Abcoude uit de Gein. Aan het einde van de dag voeren de waterschuiten weer naar Amsterdam terug, gevuld met het zo belangrijke consumptiewater (zie Afbeelding 1).

Afb. 1. Door brouwers gebruikte waterschuit (kopergravure van Reinier Nooms, omstreeks 1600).

Ijsbreker

In strenge winters was er uiteraard een groot probleem. Niet alleen bevroren de grachten, maar ook de aanvoer van water met de waterschuiten liep gevaar. Met het oog hierop besloten tien Amsterdamse bierbrouwers in 1651 om voor gezamenlijke rekening een ijsbreker te laten bouwen, om als het nodig was daarmee voortdurend heen en weer te kunnen varen om de vaargeulen open te houden. Toen de ijsbreker gereed was en in gebruik werd genomen, waren er toch nog een aantal problemen, vooral als de vorst erg streng was en het ijs dik. De dikte van het ijs bepaalde het aantal paarden dat de ijsbreker moest trekken. Normaal gesproken liepen bij zachte winters acht tot twaalf, en bij strenge winters zo'n twintig of meer paarden voor de ijsbreker. In de zeer strenge winter van 1777 werd zelfs gebruik gemaakt van 36 paarden.

Ook de waterschuiten hadden het heel moeilijk, al was het ijs gebroken. Wanneer de vaarwegen vol zaten met zware ijsschotsen, dan kon één paard

de schuit niet trekken. In zo'n situatie had men twee paarden nodig en dat maakte het water aanmerkelijk duurder, niet alleen voor de brouwers, maar ook voor de bevolking die het water van de brouwers kocht. Voor de arme Amsterdammers werd het dan ook te duur en bij gebrek aan beter dronken zij maar gesmolten ijs uit de grachten, waardoor velen ziek werden.

Nadat zich tijdens de strenge winter van 1784 weer allerlei problemen hadden voorgedaan, was de maat voor het stadsbestuur vol. In 1786 werd de ijsbreker eigendom van de stad Amsterdam.

Stadsbestuur nam verantwoordelijkheid voor drinkwatervoorziening

Toen het openbaar bestuur zich met de waterlevering ging bezighouden, kwamen er allerlei nieuwe regels. Met de bierbrouwers werd afgesproken dat zij voortaan uitsluitend water haalden voor hun brouwerijen en dat de drinkwatervoorziening van de stad in handen kwam van Amsterdammers die hiervan hun beroep maakten en gebonden waren aan een stedelijk reglement dat waarborgen verschafte omtrent de herkomst en de kwaliteit van dat water.

In dat zelfde jaar 1786 stichtte het stadsbestuur de "Versch-Water Sociëteit", met een duidelijk reglement dat onder meer voorzag in het dragen van de gezamenlijke kosten en een regelmatig overleg met een delegatie van vier personen, gekozen uit het midden der commissarissen welke dan ten stadhuize moest verschijnen.

De "Versch-Water Sociëteit" ging rustig door met het water halen uit de Vecht, zich zeer punctueel houdend aan alle strenge bepalingen met betrekking tot het schoonhouden van de schuit, het regelmatig halen van water en het slijten aan de afnemers.

Elke lege waterschuit (later "waterhaalder" genoemd) werd bij het verlaten van de stad geïnspecteerd op reinheid en dichtheid. Op de Vecht aangekomen, moest de schuitedoerder letten op een vlag waarmee de aldaar gestationeerde "Inspecteur der Versch-Water Sociëteit" aangaf waar het water ingenomen mocht worden. Als de volgeladen schuit klaar was om de terugreis te aanvaarden, kreeg hij een certificaat van oorsprong mee voor de keuring bij binnenkomst aan de Amstel Schutsluis. Pas na goedkeuring mocht het water worden verkocht. Aangezien deze vrij lange en brede waterschuiten moeilijk in de smalle Amsterdamse grachten konden manoeuvreren, voeren deze meestal niet verder dan de Amstel. Daar werd het water overgeheveld in veel kleinere schepen, de zogenaamde "leggers". Vanaf deze leggers vond de levering plaats aan de bevolking van de stad.

In de gloriejaren van de "Versch-Water Sociëteit", ongeveer tussen 1825 en 1850, namen circa 240 leggers de lading over van zo'n 40 waterhaalders (zie ook Afbeelding 2).

Plannen en problemen aangaande een vaste waterleiding

Plannen tot verbetering en modernisering van de drinkwatervoorziening van de stad dateren al van 1530. Een zekere Petrus Silverer bood de Staten van Holland een plan aan, om het water door middel van een systeem van aquaducten van ver buiten de stad onder afschot naar Amsterdam te laten lopen.

In 1605 werd een boring gedaan in de tuin van het Oude Mannenhuis, wat uitliep op een grote mislukking.

Pieter Meijbos kwam in 1624 met een plan om water afkomstig vanuit de Utrechtse Vecht via een ingewikkeld kanalsysteem naar Amsterdam te leiden.

Volckart Gerritszoon Croock deed in 1656 de suggestie om een gracht te laten graven van Nigtevegt naar Amsterdam. Via deze gracht zou de stad daarna van goed bruikbaar Vecht-

Afb. 2. Zegelstempel van zilver, zonder handvat, gemaakt ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Versch-Water Societeit (opgericht in 1786). Het stelt de stroomgod voor, die in zijn rechterhand een zwaard hanteert en met zijn linkerarm steunt op de waterbron, die het opschrift "De Vecht" draagt. Tevens zijn een scheepsroer en op de achtergrond het wapen van Amsterdam afgebeeld.

water moeten worden voorzien. Dit plan heeft het ook niet gehaald.

Vier jaar later, in 1660, is het plan van Croock opnieuw in beeld. Tobias Rogiers Smet brengt dit oude plan, aangevuld met zijn ideeën, als een verbeterd plan ter tafel. De Amsterdamse vroedschap nam er met belangstelling kennis van, maar niemand durfde er geld in te steken; zodoende bleef het bij plannen.

Zo zijn er nog vele plannen geweest, maar het ene plan was technisch niet uitvoerbaar en het andere was weer te duur.

In 1811 bracht Keizer Napoleon een bezoek aan Amsterdam. Tijdens een aan het stadsbestuur verleende audiëntie kwam het gesprek op de drinkwatervoorziening van de stad. Hij gaf het stadsbestuur opdracht een commissie van deskundigen te benoemen, om te onderzoeken of het mogelijk zou zijn, water vanuit de Utrechtse Vecht door middel van een stelsel van metalen buizen naar Amsterdam te transporteren. Tevens moest men onderzoeken waar men het "zuivere" Vechtwater moest innemen en waar het binnen de stad moest worden opgevangen, danwel geborgen. De commissie kwam na een zeer uitgebreid onderzoek tot de conclusie dat de inname het beste kon plaatsvinden in Vreeland. Ook dit plan vond geen doorgang en verdween in een bureaulade.

Omstreeks 1840 kwam de civiel ingenieur H.A. Bake uit Leiden met een plan om een door stoom aangedreven pompstation te bouwen bij Nieuwersluis om water uit de Vecht te pompen en vandaar via een transportleiding naar een verdeelcentrum bij het spoorwegstation Weesperpoort te brengen, vanwaar het weer naar bassins in de binnenstad kon worden gepompt.

Een aantal zakelijk ingestelde Amsterdammers stichtte de "Naamloze Maatschappij ten doel hebbende het daarstellen van eene Waterleiding van Versch Drinkwater van Breukelen of van de Lek naar Amsterdam". De initiatiefnemers beoogden een kapitaal van f 3 200 000 te vormen door aandelen op de markt te brengen. De burgemeester van Amsterdam, P. Huidekoper, was een van de eersten die aandelen van deze maatschappij aanschafte.

In 1844, juist toen de maatschappij enig terrein won voor haar plannen, kwam een zekere J. Zinck uit Arnhem met een heel nieuw plan om zuiver water uit beken vanaf de Veluwezoom en de Utrechtse Heuvelrug vanzelf naar Amsterdam te laten stromen.

In diezelfde tijd regende het plannen voor een Vechtwaterleiding om Amsterdam van drinkwater te voorzien.

Belgische buizen

Belgen werden in het midden van de 19de eeuw in Nederland zeer actief in het aanleggen van drinkwaterleidingen. Niet alleen transportleidingen, maar ook distributienetten in steden en dorpen hadden hun belangstelling. Deze belangstelling kwam voort uit de noodzaak om grote hoeveelheden gietijzeren buizen, welke gegoten werden in de Luikse ijzergieterijen, te verkopen. In 1845 zond de Firma Riche en Bouwens, gevestigd in de Belgische stad Mechelen, een in de Franse taal gesteld plan aan het gemeentebestuur van Amsterdam om Vechtwater vanuit Breukelen aan te voeren. Terwijl men nog druk bezig was om de ideeën van de Belgen in het Nederlands te vertalen, kwamen er alweer nieuwe plannen.

De initiatiefnemers van de Naamloze Maatschappij met de lange naam kwamen ook opnieuw met een aantal plannen. Zij stelden onder andere voor, water te betrekken uit de Vecht en uit de Heycop bij Breukelen, of uit de Vecht ergens tussen Breukelen en Abcoude.

In 1850 kwam de Schiedamse uitvinder G.H. Kunst met een plan om de "Aarwaterleiding" aan te leggen (Afbeelding 3). Hij wilde een leiding aanleggen van de Aar (= Aa) bij Breukelen naar Amsterdam. Het te volgen tracé dat de heer Kunst voor ogen stond, is niet bekend. Aangezien hij zich rechtstreeks tot de raad had gewend, buiten de burgemeester van Amsterdam om, was deze zodanig verbolgen dat hij de plannen voor kennisgeving aannam.

Concurrentie

Aangezien men intussen tot de ontdekking was gekomen dat er uit de ondergrond van de Kennemerduinen drinkwater gewonnen kon worden, dat beter en smakelijker was dan het oppervlaktewater uit de Vecht, werd in 1851 de Duinwater Maatschappij opgericht. Grondlegger hiervan was de in Amsterdam geboren Mr Jacob van Lennep (1802 - 1868). Op 19 juni 1851 kreeg het plan van Van Lennep de goedkeuring van Koning Willem III. Enkele weken daarna was de oprichting een feit. Dat gebeurde op 11 juli 1851 ten kantore van de Amsterdamse notaris Mr Rutger Jan Toe Laer.

De Versch-Water Societeit had er bijgevolg een grote concurrent bij gekregen en stuurde op 1 augustus 1853 een request tegen de oprichting van de Duinwater-Maatschappij naar de gemeenteraad van Amsterdam, dat echter al op 31 augustus werd afgewezen. Het ging zo goed met de nieuwe maatschappij, dat men al in 1855 een bod deed tot overneming van de Versch-Water Societeit.

De Vechtwaterschippers gingen er niet op in; van hun kant geen verstandige daad, want in de vijf daarop volgende jaren verdween hun Societeit van het toneel.

Op 1 april 1885 verleende de gemeente Amsterdam aan de Duinwater-Maatschappij een nieuwe concessie met daarbij de verplichting tot het leggen van een transportleiding voor de aanvoer van water uit de Vecht.

De maatschappij moest de stad Amsterdam de garantie geven dat er steeds voldoende duin- en Vechtwater aanwezig zou zijn. Het Vechtwater zou niet mogen worden geleverd voor huishoudelijk gebruik, maar uitsluitend voor het blussen van branden en voor de industrie.

Dubbel leidingstelsel

In Weesperkarspel werden een pompstation en een watertoren gebouwd, vanwaar een transportleiding werd gelegd om het Vechtwater naar Amsterdam te transporteren. Aangezien Vechtwater niet als drinkwater mocht worden gebruikt op grond van het advies van de Gezondheidscommissie, was een afzonderlijk leidingnet noodzakelijk. Op 1 mei 1888 werd de Vechtwaterleiding te Weesperkarspel in gebruik genomen.

AMSTERDAMMERS!

Leest met aandacht het volgende, en oordeelt dan zelve of het in uw belang is op het DUINWATER in te teekenen:

1°. Men zal u het Bewijs leveren, dat er u veel krachtiger en daarbij **SMAKELIJKER WATER** zal aangebragt worden.

2°. Dit WATER zal daarenboven veel **GOEDKOOPER** zijn.

3°. Zal Amsterdam daarbij gewaarborgd zijn, dat smakelijke en krachtige WATER altoos in overvloed te kunnen bekomen, terwijl de Duinwater-Maatschappij deze verzekering niet durft te geven, zoo als uit hare Prospectussen blijkt. De Directie gaat zeer straf te werk jegens den Watergebruiker, want zij zegt dat voor elke overtreding der Abonnements-Voorwaarden, ten behoeve der Maatschappij wordt verbeurd eene boete van f 100 telken reize. Ten slotte volgt, dat de Duinwater-Maatschappij tot geene vergoeding of schadeloosstelling jegens den Verbruiker zal gehouden zijn, wanneer onverhoopt eenig toeval de levering van het WATER tijdelijk mogt verhinderen. Ei, ei, hier wordt den Watergebruiker onbarmhartig boete opgelegd, en de Maatschappij wil vrijblijven, al kan zij geen WATER leveren. Zoo zij er bij had gevoegd dat als er onverhoopt aan Buizen of Pijpen gebrek mogt ontstaan, waardoor het leveren tijdelijk wordt verhinderd, zij dan tot geene vergoeding gehouden wilde zijn, maar de verzekering wel wilde geven dat er altoos DUINWATER genoeg zal geleverd worden en er ook geen water uit de Leidsche Vaart zal aangevoerd worden, dat, zoo dit gebeurde, zij zich verbond telkens aan ieder Watergebruiker te zullen geven ter vergoeding van schade f 100, en een ieder vrij ter plaatse waar het Water wordt afgevoerd komen mogt, om toe te zien of er ook uit de Leidsche Vaart bij wordt aangevoerd. Zoo de Maatschappij van hare zijde zich zoo verbonden had, dan had zij getoond geene vrees te koesteren dat er niet ten allen tijde WATER genoeg in de Duinen voorhanden was.

4°. Het bovengemelde **SMAKELIJKE WATER** zal aangevoerd worden uit het Riviertje *DE AAR!* gelegen tusschen BREUKELLEN en NIEUWERSLUIS. Dit Riviertje is vroeger door allen die **AMSTERDAM** van **DRINKWATER** hebben willen voorzien, voorbij gezien, en er is nogthans geen smakelijker en krachtiger WATER in ons Land te vinden.

BEWONERS VAN AMSTERDAM! het is Zomer, laat u toch de geringe moeite welgevallen en het Water in de Aar zelf te gaan zien en proeven, en met de daaromtrent wonende menschen sprekende, zal men u de waarheid doen hooren, en dan kunt gij zelf getuigenis daarvan geven. Alzoo zal het uw eigene schuld zijn, zoo gij even als met het Gaz wederom van de Engelschen afhankelijk blijft, en daarbij Flaauw en Duur Water moet nemen.

5°. Er zal ook door Prospectussen worden bekend gemaakt hoe weinig het **WATER** kosten zal en welk misbruik van vertrouwen er gemaakt is door mannen, die anders in de achting der Ingezetenen nog al hoog staan aangeteekend, en hoe mannen handelen om het beste Water te weren, en het Duinwater te doen zegevieren.

Zoo echter die tegenstand nu ophoudt, dan zal alles vergeven en vergeten zijn. Maar zoo die tegenstand mogt blijven bestaan, dan behoo- ren de Burgers van **AMSTERDAM** de handen in een te slaan en zich eerbiedig tot de Regering te wenden, om de Leveraars van het **AARWATER** de behulpzame hand te bieden, opdat ook dat Water verkrijgbaar zij.

Wij hebben twee plaatsen voor Filter- en Stoomwerk gekozen, de eene is achter de Plaats van den Heer CLIFFORD (OVER-HOLLAND), tusschen den Spoorweg en den Dijk, de andere dat van den Heer VAN LENNEP, gelegen tusschen den Rijkweg en de Rivier de Vecht, achter de Plaats OVER-HOLLAND.

(12710)

DE AARWATER-MAATSCHAPPIJ.

Afb. 3. Berichtgeving in vermoedelijk het Algemeen Handelsblad van 23 augustus 1854, waarin de inmiddels opgerichte Aarwater-Maatschappij laat weten dat het water uit het riviertje De Aar (= de Aa) beter van kwaliteit is dan het water dat geleverd wordt door de Duinwater-Maatschappij.

Amsterdam kende derhalve al vroeg een dubbel leidingsysteem. Uit die tijd dateren ook de aanduidingen "Vecht links" en "Duin rechts" op de dek- sels van straatpotten, die men nu nog in de bestrating kan aantreffen (zie Afbeelding 4).

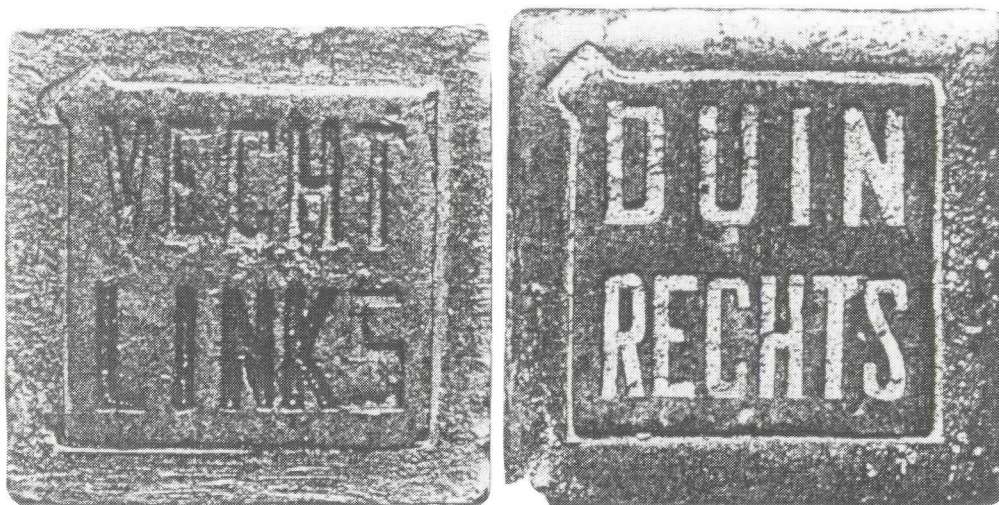
Eind 1928, begin 1929 werd de inname van Vechtwater gestaakt.

Bethune- en Plassenwater

Op 1 maart 1929 behandelde de raad een voordracht van het College van Burgemeester en Wethouders dat onder andere het voorstel bevatte om de Vechtwaterleiding ook water te laten leveren dat geschikt was als drink- water. Dat water moest uit de Loosdrechtse Plassen komen.

Op 26 maart kwam de directeur van het waterleidingbedrijf met het voor- stel om te bestuderen of het water uit de Bethunepolder ten zuiden van de Loosdrechtse Plassen geschikt zou zijn als grondstof voor de drinkwater- voorziening.

Afb. 4. Straatpotten voor afsluiters in leidingen waardoor Vecht- en duinwater werd getransporteerd.

Uit een ingesteld onderzoek bleek dat de Bethunepolder per jaar wellicht 30 miljoen m³ water van een uitstekende kwaliteit zou kunnen leveren, een hoeveelheid waarmee Amsterdam tot het jaar 1953 geholpen zou zijn. Zo was de voorlopige schatting.

Dit plan werd verder uitgewerkt, waardoor op 25 juni 1930 de met spanning tegemoetgeziene "Plassenovereenkomst" tussen de watergraaf van het Grootwaterschap beoosten de Vecht, de voorzitter van het Waterschap Breukeleveen en Tienhoven, de burgemeester van de Gemeente Loosdrecht, de voorzitter van het Waterschap Loenderveen en de voorzitter van het Waterschap De Bethune enerzijds en de burgemeester van Amsterdam, W. de Vlugt anderzijds werd getekend. Totale kosten van dit project werden geraamd op f 1 100 000.

De partijen kwamen overeen dat water mocht worden onttrokken aan de Bethune, de Breukeleveense Plassen, de Loosdrechtse Plassen, de Vuntus en de Loenderveense Plas. Deze overeenkomst had overigens nog veel verderstrekkende gevolgen. Er bestond namelijk bij de regering een oud plan uit 1860 om de Plassen ten oosten van de Vecht droog te leggen. Amsterdam wendde zich tot de Minister van Waterstaat met het verzoek daaraan geen uitvoering te geven.

Op 29 oktober 1930 schreef de minister aan het hoofdstedelijk gemeentebestuur: "Ter wille van de bij een goede drinkwatervoorziening van Uw gemeente betrokken belangen ben ik bereid om voorzoover het van mij afhangt, af te zien van het van Rijkswegen droogmaken van de Loosdrechtse Plassen, voorzoover deze bij die drinkwatervoorziening betrokken zijn".

Door deze actie bleven de Loosdrechtse Plassen behouden en krijgt Amsterdam tot op de dag van vandaag goed drinkwater uit het Vechtplassen-gebied.

Bron

Dit artikel is tot stand gekomen met gebruikmaking van het boek *Een cent per emmer - Het Amsterdamse drinkwater door de eeuwen heen*, door J.A. Groen Jr (191 blz.), uitgegeven in 1978 door de Gemeentewaterleidingen Amsterdam. De uitgever verleende schriftelijke toestemming voor het gebruik van teksten en afbeeldingen uit dit boek.